

HACI BEKTAŞ-I VELÎ'DE DİNÎ BOYUT

MEHMET AYDIN*

Anadolu halk sufizminin Ahmet Yesevî'ye kadar uzanan çizgisinde Hacı Bektaş-ı Velî'nin ve Yunus'un çok önemli bir yeri vardır. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması uğruna başlatılan hareketin en verimli dönemleri şüphesiz XII. yüzyıl ile XIII. yüzyıl olmuştur. Anadolu'da kurulan Anadolu Selçuklu Devleti, hem siyasî plânda, hem de kültürel ve manevî plânda çağının en istikrarlı devletlerinden birini oluşturmuştur. XIII. yüzyılın ortalarına kadar özellikle siyasî istikrarını korumasını bilmiş ve Anadolu'da İslâm kültürü ile Türk kültürünün belli bir sentezine dayanan Anadolu Selçuklu Medeniyetini meydana getirmiştir.

XIII. yüzyıl Anadolu'sunu, özellikle manevî plânda büyük şahsiyetlerin yetişmesini sağlamıştır. Bunu normal bir olay olarak kabul edebiliriz. Çünkü, Anadolu, özellikle Konya başta olmak üzere *Orta Anadolu*, bir ucu ile İran diğer ucu ile İspanya, Suriye, Irak'tan gelen düşünce ve sûfî hareketlerle Orta Asya kökenli düşünce ve sûfî temayüllerin bir buluşma noktası olmuştur. Şüphesiz bir asırdan fazla bir zamandan beri devam eden bu kültürel birikim, büyük dahilerin yetişeceği bir kültürel ortamı meydana getirmiştir.

İşte Mevlânâ'nın, Hacı Bektaş-ı Velî'nin, Yunus'un ve Sadreddin Konevî'nin yetiştiği böyle bir ortamdı. Bu kültürel ortamın diğer bir özelliği

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, KONYA.

de Medrese ile Tekke arasında belli oranda bir ahengin kurulmuş olmasıydı. Bu ahengin oluşmasında bu çağdaki sūfî eğilimlerin içindeki insanların, medreseden gelmiş olmasının payı büyük olmuştur. Mevlânâ'nın babası dahil, Mevlânâ ve Sadreddin Konevî ciddî medrese eğitiminden geçmiş insanlardı. Şüphesiz bu insanların içinde bulunduğu sūfî temayül, daha entelektüel bir çevre içinde gelişme göstermiş ve daha ziyade bilim dili Farsça veya Arapça olarak fikirlerini aktarmışlardır. Bunun yanında, Hacı Bektaş ve Yunus Emre kültürlü şehir çevrelerinden ziyade, halk kesimi içinde İslâm ve sūfî temayülleri sergilemişler, dil olarak da Türkçe'den başka dil kullanmamışlardır. Fakat her iki sūfî temayülün birleştikleri ana nokta, şekilcilikte kalmayan gönül Müslümanlığının benimsetilmesi olmuştur. Belki de bu medrese çevrelerinin çokça üzerinde durduğu şekilci İslâm'a karşı bir reaksiyon olarak da ifade edilebilir. Mevlânâ, Mesnevi'de anlattığı birçok hikaye ile şekilde kalıp da, özün özünde olanı anlamayanların halini sergiler. Yunus ve Hacı Bektaş Velî'de İslâm'ın özü ile şeklin bütünleşmesini görmek istemektedirler. Sadece şekilde takılıp kalanların, ne Yunus'un yanında ne de Hacı Bektaş-ı Velî'nin yanında fazla değeri yoktur.

İşte bizim bu tebliğde esas üzerinde durmak istediğimiz konu bu nokta olacaktır. Hacı Bektaş-ı Velî gibi Anadolu sūfiliğinin bel kemiğini teşkil eden ve bir ucu ile Ahmet Yesevî'ye dayanan bir sūfî inancın temsilcisinin dinî boyutunun en önemli eseri olan *Makâlât*'ı¹ esas alarak incelemeye çalışacağız:

Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*'ın I. Bölümünde Allah'ın dört bölük insan yarattığını, bunların, *Âbidler*, *Zahidler*, *Ârifler* ve *Muhibb*'ler olduğunu söylemektedir. *Âbid*'lerin şeriat, *Zahid*'lerin tarikat, *Ârif*'lerin ma'rifet, *Muhibb*'lerin ise hakikat kavmi olduğunu belirtmektedir.² Hacı Bektaş'a göre *abidler*'in şeriate sınımsız sarılmaları, nefsin arzularından uzak durmaları dünyayı terketmeleri gerekir. Bunlar avâm halk tafesi olduğu için birbirlerini incitirler. *Kibir*, *haset*, *bugz*, *cimrilik* ve düşmanlık bunlarla beraberdir.³

¹ Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, Esad Coşan, Ankara 1950.

² *Makâlât*, s. 3-8.

³ *A.g.e.*, s. 3.

Zâhid'ler ise, korku ile ümit içinde hayatlarını geçirirler. Başlıca kaygıları, Ahiret için yararlı işler yapmaktır.⁴ *Ârif*'ler ise, bunların aslı su'dandır. Bu sebeple hem temiz olmaları, hem de temizleyici olmaları gerekir. *Ârifler* katında her sözün üç yüzü, önü ve bir arkası vardır. Manâ ehli katında ise, her sözün yetmiş iki yüzü ve bir ardı vardır. *Ârifler* katında *şirk* murdardır. Onu içlerinde bırakmaz, dışarı atarlar. Kendileri arıdırlar ve başkalarını da arıtırlar.⁵ Nihayet Hacı Bektaş-ı Velî, bu sözlerini şöyle tamamlar: "*Bilmek gerekir ki, kendisini arıtmayan (temizlemeyen) başkalarını da arıtamaz.*" Hacı Bektaş'a göre kişide yaramaz fiil olmamalı, kişi her zaman temiz olmalıdır. İnsanın piskatışıklı olmasının sebebi, içinde şeytan fiilinin olmasıdır. Yine Hacı Bektaş şöyle demektedir:

"*Vay sana ki içinde, kibir ve haset, cimrilik, düşmanlık, tamah, öfke, gıybet, kahkaha ve maskaralık ile bunlar gibi daha nice şeytan fiili varsa, su ile yıkanıp nasıl arıncaksın?*"⁶

Hakikat taifesi olan *Muhibb*'lere gelince Hacı Bektaş'a göre bunların aslı topraktır. Toprak teslimiyet ve rızayı temsil eder. Bu yüzden *Muhibde* teslimiyet ve rıza içinde olmalıdır.⁷

Hünkar Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*'ın II. Bölümünde kulun Allah'a ulaşp, onunla dost olmasının yollarını açıklamaktadır. Bunun için kırk makamın olduğunu söylemektedir. Bu kırk makamın onu *şeriatta*, onu *tari-katta*, onu *marifette*, onu da *hakikatta*'dır.

Makâlât'ın III. Bölümünde Şariat'taki on makam açıklanmaktadır. Şariatın *birinci makamı*, Hacı Bektaş'a göre *iman getirmektir*. Onun kabul ettiği iman, dil ve gönül üzere olan imandır. Bunun için Hacı Bektaş-ı Velî şöyle der: "*Kim çalap Tanrı'ya gönülden tanıklık yapmazsa, mutlak kâfir-dir.*"⁸ Öte taraftan, diliyle tanıklık yapıp da gönlü ile inanmazsa münafıktır."⁹

⁴ A.g.e., s. 5.

⁵ A.g.e., s. 6.

⁶ A.g.e., s. 6.

⁷ *Makâlât*, s. 7.

⁸ A.g.e., s. 10.

İbadet üzerinde de duran Hacı Bektaş-ı Velî, bu konuda şöyle der: "*Amel imandan ayırıcıdır ve iman ibadettir. Değme ibadet, iman'a ermez; küfür de günahdır ama, değme günah küfre ermez.*" Burada Hacı Bektaş-ı Velî, Ehl-i Sünnet'in kabul ettiği "*iman amelden cüz değildir.*" prensibini kabul etmektedir. Yapılan birçok ibadetin iman nokta-i nazarından değeri olmadığını, insanın yaptığı bazı günahların da küfre götürmediğini belirtmektedir. Yine burada Hacı Bektaş'ın istediği şey, iman ile ibadet arasındaki bağlantıdır. Şuurlu iman, şuurlu ibadete götürür düşüncesidir. Şeriatin birinci makamı üzerinde önemli bir şekilde duran Hacı Bektaş-ı Velî, *ikinci makamın, ilim öğrenmek, üçüncü makamın, namaz kılmak, zekat vermek, oruç tutmak, hacca gitmek, seferberlik olunca kaçmayıp düşmana karşı gelmek ve cenabten temizlenmek* olduğunu bildirmektedir. Burada üzerinde durulması gereken konu, "*seferberlikten kaçmamanın*" şeriatin üçüncü makamında yer almasıdır. Bunu söylemekle Hacı Bektaş-ı Velî, vatan savunmasına ne kadar önem verdiğini göstermektedir. *Dördüncü makam*, helâl kazanmak, beşinci makam evlenmektir. *Altıncı makam*, hayz ve loğusalıkta, münasebeti haram bilmektir. *Yedinci makam*, sünnet ve cemaat ehlinden olmaktır. *Sekizinci makam*, şefkattir. Dokuzuncu makam, temiz yemek ve temiz giyinmektir. *Onuncu makam*, iyiliği emredip, kötülükten sakındırmaktır.¹⁰

Dikkat edilirse Hacı Bektaş-ı Velî III. bölümde de çok önemli konular üzerinde durmaktadır. İslâm toplumunu ayakta tutan temel öğelere değinerek Hacı Bektaş-ı Velî, bilinçli ve yaptığı amellerin şuurunda olan bir toplum özlemi duymaktadır.

Makâlât'ın IV. bölümünü Hünkâr, Tarikat makamlarına ayırmıştır. Bu makamın ilk basamağının pir'den el alıp, tövbe etmek olduğunu belirtmektedir. Fakat Hacı Bektaş'ın istediği tövbe, tam pişmanlık tövbesidir. Bunun için Hacı Bektaş şöyle demektedir: "*Öyle tövbe etmek gerek ki onda tereddüt ve şüphe olmasın, yine tövbeyi öyle yapmak gerek ki fayda getirsin, çünkü tövbe etmek pişmanlıktır. Pişmanlığın esası budur ki, yetmiş yıllık*

⁹ A.g.e., s. 10.

¹⁰ Makâlât, s. 14.

*günah, bir özüre değişilir. Şimdi tevekkülle özüre önem verin ki, hatalarınız az, yüzünüz taze olsun*¹¹

Burada Hacı Bektaş'ın üzerinde durduğu konu, tarikat'a girmenin basit bir olay olmadığı ve bu yola sulûk eden birinin de önce geçmişini temizleyip bir daha o hatâlara dönmemesi için irade sahibi olmasının gerektiği konusudur.

Hacı Bektaş'a göre tarikat makamlarının *ikincisi mürîd* olmaktır. O, mürîd'i üçe ayırmaktadır. *Birincisi, mutlak mürîddir*. Böyle bir mürîd'in şeyhine tam teslimiyet içinde olduğunu belirtir. *İkincisi, mecazi mürîddir*. Bu mürîd'in zâhirde şeyhine teslim olduğunu, ancak içinden kendi isteklerine uyduğunu belirtmektedir. *Üçüncüsü, mürted mürîddir*. Bu mürîd çeşidinin, şeyhinin bir halini görünce yüz çevirdiklerini söylemektir.¹² Tarikatın *üçüncü makamı*, traş olmak ve elbise değiştirmektedir. Kâbeyi tavaftan önce yapılan işleri tarikat makamlarındaki kişilerin de yapmaları gerekir. Bunun anlamı, şeklinde temiz ve düzenli olarak kulun kendini, Allah huzuruna hazırlaması demektir. Hacı Bektaş-ı Velî, bunu dedikten sonra, şu ayeti kerimeyi delil getirmektedir: *...Başlarınızı traş etmiş veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan mescidi Harâma gireceksiniz*.¹³ Tarikat'ın *dördüncü makamı*, nefis savaşında olgunlaşmak ve pişmektir. *Beşinci makamı* ise, hizmet etmektir. Bu iki makam'da çok önemli iki şeye işaret edilmektedir. Birincisi nefsanî olgunluğa ermek, ikincisi'de bu olgunluğa erenlerin kendilerini, insanlara hizmete adanmalarıdır. Bunun için Hacı Hünkâr *"Hizmet eden kimse, hizmet görür"* kaidesine bağlı kalmayı tavsiye etmektedir.

Hacı Bektaş, tarikatın *altıncı makamının*, *Havf* yani korku olduğunu söylemektedir. Burada da Hacı Bektaş çok ince ve hassas bir konuya temas etmektedir. Mürîd'in, yaptığı ibadetlere ve *virdlere* yani zikirlerle güvenmemesi gerektiği, Allah'dan daima korkması icab ettiği ve hiçbir zaman kendini manevî yönden *güven içinde hissetmemesi* icab ettiğini belirt-

¹¹ *Makâlât*, s. 15.

¹² *A.g.e.*, s. 17.

¹³ *A.g.e.*, s. 18.

mektedir. Tarikatın *yedinci makamı*, Hacı Bektaş'a göre *ümit etmektir*. Aslında altıncı makam'daki *korku* ile yedinci makam'daki *ümit* birbirini tamamlamaktadır. Bu hal, mü'minlerin hali olmalıdır. Yani, mü'minlerin, bir yandan Allah'tan korkmaları, diğer yandan da Allah'dan ümid kesmemeleri gerekir. Hacı Bektaş-ı Velî, mürîdin de böyle olması gerektiğine işaret etmektedir.¹⁴

Hacı Bektaş-ı Velî'ye göre, tarikatın *sekizinci makamı*, mürîdin sahip olması gereken, hırkaya, zembil'e, makas'a, seccadeye, tesbihe ve iğneye sahip olmaktır. Bu bir anlamda bir dervişin dünya'dan uzak kalması, bunlarla yetinmesi anlamına gelmektedir. Diğer yandan, kendi işini kendisi yapması mesajı da buradan çıkmaktadır. Tarikatın *dokuzuncu makamı*, makam, cemaat, nasihat ve muhabbet sahibi olmasıdır. *Onuncu makam* ise, aşk, şevk, sefâ ve fakirlik makamıdır. Hacı Bektaş Velî, bu son makamı, can makamı olarak niteler. Can can'a kavuşursa sevinmek, oynamak, zevk ve şevkle hareket etmek, şaşılacak şey değildir diyerek belirtmektedir.¹⁵

Hacı Hünkâr, Makâlât'ın *beşinci bölümünü marifetin makamlarına*, tahsis etmiştir. Bu makamların birincisi, *edep*dir. Hacı Bektaş'a göre en büyük makamlara ulaşanlar, edeple ulaşmışlardır. Mahrum kalanlar da saygı ve edebi terk ettiği için, mahrum kalmışlardır. Bunun için bütün tarikatlarda *EDEB'E* çok önem verilmiştir. Genelde tarikatlar birer edep eğitimi yeri olmuşlardır. Bektaşî tekkelerinde de *edebe*, çok önem verilmiştir. Çünkü orada herşey *edeb'in* sonucunda elde edilmektedir.¹⁶ Marifetin *ikinci makamı korkmaktır*. Allah'tan yeterince korkanlara Allah, iki cennet hazırlamıştır. Bunun için Hacı Bektaş şu ayeti burada zikr etmektedir: "*Rabbının makamından korkanlara iki cennet vardır*".¹⁷ Marifet kapısının *üçüncü makamı*, nefis terbiyesi, açlık ve kanaatkârlıktır. Aç kalmak, az yemek, insanda sezginin teşekkülünü sağlar. Hacı Bektaş-ı Velî, burada ince nokta-

¹⁴ *Makâlât*, s. 18.

¹⁵ *Makâlât*, s. 18.

¹⁶ *A.g.e.*, s. 19.

¹⁷ Er-Rahman, 46.

lara temas etmektedir. Çünkü karınlarını tıka basa doyuranlar, gaflete daha yakın insanlardır. Bunun için bütün tarikatlarda az yemek, az uyumak ve az konuşmak prensib haline gelmiştir. Marifet yolunun *dördüncü makamı*, *sabır ve kanaat* makamıdır. Hacı Bektaş-ı Velî, bu yolun yolcularına *sabır ve kanaatı* tavsiye etmektedir. Aslında sabır, seyr ü sülûk'daki imtihanların başarı anahtarıdır. Bütün tasavvuf okulları, *sâlike* sabır ve kanaati tavsiye etmişlerdir. Kanaat, insanın elindeki ile yetinmesi olayıdır. Nefsin başka şeylere meyletmemesi, başkasının elinekinde tamah etmemesidir. Hacı Bektaş'a göre kendini bu noktaya getiren kimse marifet yolunda belli bir dereceye ulaşmış kişidir.

Marifet yolunun *beşinci makamı*, *utanmaktır*. Allah'ın resulû, hayanın, imandan olduğunu belirtmektedir. Bu yolun *altıncı makamı*, *cömertliktir*... Çünkü marifet yolunda cimriliğe yer olmaz. Cimrilik avamın işidir. Hacı Bektaş'a göre cömertlik, marifet kapısının beşinci makamını teşkil eder. Bütün tarikatlarda Allah'ın verdiği nimeti, başkaları ile paylaşmak, Allah'a teslimiyetin bir ifadesidir. Cömertlikte, Allah'a güven duygusu yatmaktadır. Bunun için Hacı Bektaş-ı Velî cömertliği marifet yoluna yerleştirmiştir. Marifet yolu'nun *yedinci makamı* ise *ilimdir*. Bu konuda Hacı Bektaş-ı Velî peygamberimizin şu hadisini zikretmektedir: "*Dünya'nun durması dört şey üzerinde ve onlar sayesinde. Âlimlerin ilmi, hükümdarların adaleti, cömertlerin el açıklığı ve yoksulların duaları.*" Hacı Bektaş-ı Velî, burada toplumsal konsensus'un temel direklerini bize gösteriyor. Çünkü ilmin olmadığı yerde cehalet, adaletin olmadığı yerde azgınlık kendini gösterir. Böyle bir toplumda ise, sosyal dengeler alt üst olur. Hacı Bektaş-ı Velî, burada bu sosyal dengelerin bilinçli olarak farkındadır. Marifet yolunun *sekizinci makamı*, *sukûnet ve düşkünlüktür*. Hacı Bektaş'ın burada kastettiği şey, Allah'tan mustağni olarak yaşamak halidir. Bu hal ise, korkunç bir haldir. İnsan, her zaman Allah'a karşı muhtaç olduğu duygusu ile yaşmalıdır. Nefsinin nankörlüğüne kendini kaptırmamalıdır. İnsan, kalbini yumuşatmalı, inceltmeli ve tevazu içinde yaşmalıdır. Bunun için Hacı Bektaş-ı Velî, Peygamberimizin şöyle dua ettiğini haber verir: "*Allahım beni düşkün olarak yaşat ve düşkünler topluluğu içinde haşreyle*".¹⁸ Marifet yolu-

¹⁸ *Makâlât*, s. 119, (Esad Coşan'ın Seha Neşriyat tarafından yayınlanan Makâlât'tan naklen, s. 119.

nun *dokuzuncu makamı*, kalp ve gönül hoşnut kılmaktır. Çünkü kalp, Allah'ın arşıdır. Bunun için sûflikte gönül kırma, çok büyük günahdır. Hacı Bektaş da mü'minin *kalbine* dikkat çekmekte ve gönül kırmamaya davet etmektedir.¹⁹ Marifetin onuncu makamı, insanın kendini bilip tanınmasıdır.

Hacı Bektaş-ı Velî *Mâkâlât'ın* VI bölümünü *HAKİKAT makamlarına tahsis etmiştir. Bu yolun birinci makamının* toprak gibi olmak olduğunu belirterek, insanın tevazu içinde olmasına işarette bulunmaktadır. Bunu açıklamak için Hacı Bektaş-ı Velî şöyle demektedir: "*Bir kişinin incitmesinden incinmemesi, aksine, kendine rastlayan herşeyi Allah'tan bilmesi, başına gelen musibetlerin tümüne rıza göstermesi, iradesini Allah'a terk ve havale etmesi ve istemeyi sadece Allah'a ait bilmesidir.*"²⁰ Hakikat yolunun *ikinci makamı* "*Yetmiş iki milleti ayıplamamak*"dır. Bu makam'daki bir kimsenin, bütün kâinata tek bir gözle bakmasının gerektiğini, kişileri söz konusu etmeden, yalnızca iyiliğin ve kötülüğün kendisini görmeye çalışmasının icap ettiğine Hacı Bektaş dikkat çekmektedir. Burada Hacı Bektaş'ın vermek istediği mesaj, herkesi Allah'ın yarattığı olduğu için sevmek felsefesidir. Hakikat yolunun *üçüncü makamı*, Allah'ın insan'a lütfettiği nimetlerden sakınmadan, Allah rızası için insan'ın vermesidir. Burada Hacı Bektaş-ı Velî, bu konudaki Kur'an-ı Kerim ayetlerini zikretmektedir.²¹ Bu yolun *dördüncü makamı*, kulun ölmeden önce nefsini öldürmesi makamıdır. Bu insanın bütün arzularından arınması ve sadece Allah'a teslim olması demektir. Bütün sûfî ekollerinin üzerinde durduğu bu noktaya Hacı Bektaş-ı Velî de çok önem vermektedir. Çünkü bu bir mana'da Allah'tan başka herşeyden soyutlanmak anlamına gelmektedir. Hakikat yolunun *beşinci makamı*, "*Yaratıklardan hiçbirine zarar vermemek ve onların ondan cefa görmemeleridir.*" Hacı Bektaş'ın burada üzerinde durduğu temel konu, iyi bir Müslümanın özellikleridir. Çünkü Peygamberimiz bir hadislerinde "*Müslüman, diğer Müslümanların, kendisinin elinden ve dilinden zarar görmedikleri kimsedir.*" buyurmuşlardır. Hacı Bektaş burada, bu hadisi

¹⁹ *Makâlât*, (Seha Neşriyat), s. 119.

²⁰ *A.g.e.*, s. 120.

²¹ *Makâlât*, s. 120.

zikretmektedir. Hakikat yolunun *altıncı makamı*, kulun sohbet esnasında gerçekleri söylemesi, doğru söyleyen irşadçıya isteyerek tam olarak uymasındır. Yani, *Miiridân*'ın, şeyhini can kulağı ile dinlemesi ve duyduklarını yerine getirmesi gerekmektedir. Yine bu yolun *yedinci makamı*, iyi ve olgun kulların girdiği yola girmektir. Yani seyr-ü sülük yoluna girmeleri gerekmektedir. Hacı Bektaş-ı Velî burada şu ayet-i kerimeyi delil göstermektedir: "*Gerek âfakda, gerek kendi nefislerinde âyetlerimizi yakında onlara göstereceğiz*"²² Burada Hacı Bektaş-ı Velî, insanın, seyr ü sülük yoluna girdiği zaman, neticede kendi nefislerindeki Allah'ın işaretlerini anlayacak bir duruma geleceğine işaret etmektedir. Hakikat yolunun *sekizinci makamı*, keramet gösterecek duruma gelenlerin, kerametlerini gizlemeleridir. Sûfi yolda, keramet izhar etmek çok ayıptır. Çünkü bu, Allah'ın bir insana lutfetmiş olduğu bir nimetin ifşası anlamına gelmektedir. Bu durum halk nazarında bilinince işin içine riya ve şöhret karışarak, kulun sâfiyeti bozulabilir. Bunun için Hacı Bektaş, keramet göstermemeyi bu makamın bir özelliği olarak göstermektedir. Hakikat yolunun *dokuzuncu makamı*, sabretmek, Tanrıya ulaşmak, Tanrıyı birlemek ve Tanrıya yakarmaktır. *Onuncu makamı* ise, iç gözüyle gözlemde bulunmak, Tanrısal bilimi öğrenmektir.²³

Hacı Bektaş-ı Velî, *Mâkâlât*'ında, insanın geçmesi gerektiği dört manevî menzili *şariat, tarikat, marifet* ve *hakikat* olarak göstermiş ve bu menzillerdeki makamları *altıncı bölüme* kadar açıklamıştır. *Makâlât*'ın diğer bölümlerinde de, mükemmel kulluğun ve insanlığın basamaklarını açıklamaya devam etmiştir. Bu istikamette Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*'ın yedinci bölümünde *Gönül Şehrinden* bahseder. İnsan gönlünde iki sultan'ın olduğunu söyler. Bu sultanlardan biri *Rahmani*, diğeri *Şeytani*'dir.²⁴ Rahmanî Sultan'ın adının Akıl, Vekilinin İman, bekçisinin de Fakirlik olduğunu söylemektedir.²⁵ Hacı Bektaş'a göre, yüreğin sağ kulağında, yedi *kal'e* vardır.

²² Fussilet Sûresi, 53.

²³ *Makâlât* (Seha Neşriyat), s. 121.

²⁴ A.g.e., s. 35, sadeleştirme, s. 21.

²⁵ A.g.e., s. 35, sadeleştirme, s. 23.

Her kalede bir muhafız vardır. Bu muhafızlar, *ilim, cömertlik, hayâ, sâbır, korku, riyazat, edeptir*. Hacı Bektaş'a göre, bunlar yerine getirildiğinde, beş süslü kaftan ortaya çıkmıştır: Bunlardan birincisi *ilham*, ikincisi, *Aşk*tır. Burada Hacı Bektaş-ı Velî Allah adına şöyle demektedir. Ey kullarım görmeyi göz ile mi, işitmeyi kulak ile mi, söylemeyi dil ile mi, tutmayı el ile mi, yürümeyi ayak ile mi, af olunmayı ibadet ile mi, hışmı günah ile mi, yanmayı ateş ile mi oluyor sanırsınız?"²⁶ Hacı Bektaş Allah adına konuşmaya devam eder: "Âdem'e cehennem içinde bile olmayan azabı cennet içinde verdim. İbrahim (a.s)'e cennet içinde bile olmayan bahçeyi, ateş içinde verdim."²⁷

Hacı Bektaş bu ibretli sözlerden sonra, insanın gafletinden dem vurmakta, *Âdem'in* anlamını çözmekte, insanın kendini bilmesinden bahsetmekte ve can'dan bahsetmektedir. Burada Hacı Bektaş Molla Sadettin'den şu beyitleri nakletmektedir:

*Ol cân ki aşktan olur
Bekâsı bin cân olur
Kamu canlar ölünce
Hem o can diri kalır*

*Aşk dirliğin alalım
Bu dirlikte kalalım
Ölmez dirlik bulalım
Çân can dosta birikir"²⁸*

Hacı Bektaş-ı Velî Makâlât'ın sekizinci bölümünde Şeytan'ın hallerinden bahsetmektedir. Gönül şehrinin ikinci sultanı olarak tanımladığı Şeytan'ın bekçilerinin *kibir, haset, cimrilik, açgözlülük, öfke, gıybet, kahkaha ve maskaralık* olduğunu söylemektedir. Daha sonra Şeytan'ın bu

²⁶ *Makâlât Sadeleştirme*, s. 25.

²⁷ *Makâlât*, s. 39.

²⁸ *Makâlât*, s. 46.

bekçilerinden, hasetten, cimrilikten ve açgözlülüğten kurtulmanın yolunun dünyayı terketmek olduğunu; öfke, gıybet, kahkaha ve maskaralıktan kurtulmanın yolunun ise, perhiz olduğunu söylemektedir.²⁹ Yine Hacı Bektaş'a göre, dört türlü cömertlik vardır: *Mal Cömertliği, Ten Cömertliği, Ruh Cömertliği, Gönül Cömertliğidir*.³⁰ Hacı Bektaş'a göre bütün bunların hedefi, insanın kendini bilmesidir. İnsanın kendini bilmesi için, rahmanî olanla, şeytânî olanı ayırması gerekir. İnsan, kendini bilmeyince Allah'ı da bilemez, demektedir.

Hacı Bektaş-ı Velî, Makâlât'ın *dokuzuncu bölümünü* Marifet makamının tevhid anlayışına tahsis etmiştir. Gerçek Marifet, Allah'ın bildirdiği tüm şeylere inanıp, şükretmektir. Marifet, insanın kendini bilmesinden geçer. Hacı Bektaş-ı Velî, yerle gök arasında birçok şey vardır. Fakat insandan ulusunun olmadığını söyler. Yine de marifetin doğduğu insan gönlünün, sadece uyanışa erebildiğini söylemektedir.³¹ Hacı Bektaş'a göre Hakk'ı batıldan ayırmak, ihram giymeye benzer. Yoldan taşları temizlemek ise, Kâbe'de Batn-ı Urana'da taş atmaya benzer. Nefsin arzularını def'etmek, kurban kesmeye benzer.³² Hacı Bektaş-ı Velî, yine bu bölümde en çok insan kalbi üzerinde durmaktadır. Hatta mü'minin gönlünü Kâbeye benzetmektedir. İnsan gönlünde dört nurâni tavafın bulunduğunu haber vermektedir. İlki sağda *havf nûru tavafı*, ikincisi solda *reca nuru tavafı*, üçüncüsü önde *muhabbet nuru tavafı*, dördüncüsü arkada *şevk nûru tavafıdır*.³³

Makâlât'ın X. bölümünde Hacı Bektaş-ı Velî, Hz. Âdem'in sıfatının beyanı üzerinde durmuştur. Bu bölümde, Hz. Âdem'in yaratılışından, yaratıldığı topraktan bahsedilmektedir. Daha sonraki kısımlarda Âdem ile şeytan arasındaki secde olayı dile getirilmiş ve şeytanî mantığın yanılışı sergilenmiştir.³⁴ Makâlât'ın XI. bölümünde de yine ağırlık merkezi olarak

²⁹ *Makâlât*, s. 50.

³⁰ *A.g.e.*, s. 51.

³¹ *Makâlât*, s. 39.

³² *A.g.e.*, s. 75.

³³ *A.g.e.*, s. 76.

³⁴ *A.g.e.*, s. 90.

Hız. Âdem ve çocukları üzerinde durulmuştur. Burada da Âdem ile Havva'nın yaratılışı dile getirilmiş, bir anlamda yaratılış felsefesinden bahsedilmiştir. Hacı Bektaş-ı Velî burada Âdem'in üç mânâya geldiğini açıklamakta ve birinci mânânın *kendini bilmek*; ikinci mânânın, *huzurda olmak*; üçüncü mânânın *kabri mekan kılmak* olduğunu söylemektedir.³⁵

Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlâtta*, şeriat, tarikat, hakikat ve marifet yollarını açıkladığını beyan etmektedir. Aslında Hacı Bektaş'ın buradaki hedefi, insanı, insan-ı kâmil çizgisine çekmek ve kulluğun tadını tattırmaktır. Bu dört kapıdan geçmesini bilenler, *eliyle, diliyle ve beliyle* hata işleyemezler. Çünkü bu dört kapı, *elin, dilin ve belin* terbiyesi içindir. Bu terbiyeyi almış bir insan, Müslüman toplumunun en ârif bir mü'mini haline gelir. Dinî emirleri yerine getirdiği halde *elini, dilini ve belini* terbiye edemeyenler, ne yaptıklarının farkında olmayan gafillerdir. Hacı Bektaş'a göre gafil olanlar insan değildirler. Bunlar şekilde insan, mânâda hayvandır.³⁶

Görüldüğü gibi Hacı Bektaş-ı Velî kulluğun derinliğinin peşinde olan bir gönül kahramanıdır. XIII. yüzyıl Anadolu'sunda halk tasavvufu şekli altında derin bir dinî uyanış hareketi başlatmıştır. Ahmet Yesevî'nin Türkistan'da yaktığı bu dindarlık ateşini, Hacı Bektaş ve Yunus gibi gönül erleri, Anadolu'da Türkmenler arasında yaymaya çalışmışlardır. Hacı Bektaş'ın bütün eserlerindeki temel fikir, iç ve dış eğilimlerdeki ahenkli dindarlıktır. Bu öylesine bir dindarlık şekli ki bu dindarlık seviyesine ulaşanlar, gerçek mânâda Müslüman olanlardır. Çünkü buradaki dindarlık, niyetle amellerin bir bütünleşmesini göstermektedir. İslâm'ın görmek istediği gerçek mü'minlerin vasıfları da bu değil midir?

³⁵ *Makâlât*, s. 59.

³⁶ *Makâlât*, s. 34 (sadeleştirme).

KAYNAKLAR

1. Abdulkadir SEZGİN, Hacı Bektaş-ı Velî ve Bektaşilik, Kùltür Bakanlığı, Ankara 1990.
2. Hacı Bektaş-ı Velî, Makâlât, Esad COŞAN neŐrinden sadeleŐtiren, Hùseyin ÖZBAY, Kùltür Bakanlığı Yayını, Ankara 1990.
3. Hacı Bektaş-ı Velî, Makâlât, Tenkidli yayın, Esad COŞAN, (Seha Neşriyat) Ankara (tarihsiz).
4. İrene Melikof, Uyur İdik Uyardılar, Türkçesi, Turan ALPTEKİN, İstanbul 1994.
5. John Kingsley Birge, Bektaşilik Tarihi, çev. Reha ÇAMUROĞLU, İstanbul 1991.
6. Mehmet AYDIN, "Analyse des Motifs Entrangers dans le Menakıb de Hadji Bektach Veli", Selçuk Üniversitesi, Selçuk Dergisi, sayı 2, Konya 1988, s. 207-219.
7. Niyazi ÖKTEM, Laiklik Din ve Alevilik Yazıları, İstanbul 1994.

